

אכילת פירות כראיה וכמעשה קנין

מן השני אף שרגילים לעסוק במעשה תיקון הקרקע גם בהיותה שייכת לבעל או לאשה. גם הסיפא של המשנה עוסקת באלו שאין להם חזקת ראייה, ואין מכאן ראייה אם מעשה חזקה המועיל לראיה בחזקת שלש שנים יועיל גם בתור מעשה קנין. אלא שעדיין יש מקום לברר שמא יש במעשה המועיל לחזקת ראייה גם מאפיין מסוים שמועיל לקנין, אלא שכדי לברר זאת עלינו לברר מהי חזקה לקנין.

הגמרא (בבא בתרא דף נד ע"א) אומרת: "האי מאן דשדא ליפתא בי פילי דארעא דגר לא הוי חזקה, מאי טעמא, בעידנא דשדא לא הוי שבחא השתא דקא שבח ממילא קא שבח". וכתב על כך הרשב"ם:

דשדא ליפתא בי פילי - שזרע לפת בתוך נקעים של קרקע הגר ולא כיסה עפר ולא עשה כלום כי אם זריקת הלפת בתוך החריץ. לא הויא חזקה שהרי לא עשה שום תיקון בקרקע... ולא דמי לרפק בה פורתא, דמעשה קעביד בגוף הקרקע ומשביח הקרקע מיד בחרישה זו... ואכילת הלפת נמי אינה חזקה דאכילת פירות אינו קונה ולא הויא חזקה לקנות שהרי אינו עושה בלקיטת הפירות ולא באכילתם שום תיקון בקרקע שיהא דומה לנעל גדר ופרץ, וגם לא להציע מצעות בנכסי הגר דהתם קמיתחני גופו מן הקרקע וקמשמשא ליה קרקע כעבד לרב...

לשיטת הרשב"ם חזקת קנין היא תיקון הקרקע או הנאת גופו מן הקרקע (הקרקע משמשת לו כעבד - זה היסוד של מציע מצעות בנכסי הגר שקונה כדאיתא בדף נג ע"ב), ועל פי

א

בפשטות, חזקת שלש שנים וחזקת קנין הם שני עניינים שונים. חזקת שלש שנים משמשת ראייה לבעלות מדשתק ולא מיחה, וחזקת קנין משמשת כמעשה קנין להעברת בעלות. על פי זה יש מקום לתמוה על לשון המשנה (בבא בתרא דף מב ע"א):

האומנין והשותפין והאריסין והאפוטרופין אין להם חזקה לא לאיש חזקה בנכסי אשתו ולא לאשה חזקה בנכסי בעלה ולא לאב בנכסי הבן ולא לבן בנכסי האב במה דברים אמורים במחזיק אבל בנותן מתנה והאחין שחלקו והמחזיק בנכסי הגר נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה.

הרישא של המשנה מדברת על חזקת ראייה, והסיפא שכתוב בה "אבל בנותן מתנה..." מדברת על חזקת קנין. מדוע המשנה מסיימת ב"במה דברים אמורים..." - איזו הוה אמינא יש לקשר בין חזקת ראייה לחזקת קנין? נראה שלכן פירש הרמב"ם בפירושו המשניות כך:

ואמרו במה דברים אמורים וכו', כלומר שאלו שאמרנו שאין להן חזקה אינו אלא אם טען שקנה או ניתן לו במתנה ואבד שטרו ומסתמך על החזקה, ובעל הקרקע כופר טענתו, בזה אמרנו שאין שומעין לו, אבל אם נתן דרך משל אחד מבני הזוג לשני מתנה, וקנאה בחזקה, הרי זה קיים כפי הכלל שביארנו בתחלת קדושין שאם עשה דבר בגוף הקרקע קנאה.

לפי פירוש הרמב"ם, המשנה באה לומר שאף שאין לאיש חזקה בנכסי אשתו וכן לאשה בנכסי בעלה, יכולים הם לקנות בקנין חזקה אחד

זה כתב הרשב"ם שאכילת פירות לא מועילה לקנין הקרקע.

אלא שכל זה ברשב"ם, שס"ל (בפירושו המשנה דף מב ע"א) דהפירוש ב"נעל" היינו שעשה דלת ואם כן תיקן בקרקע. אך לשיטת התוספות (דף נב ע"ב ד"ה נעל) שכתבו שנעילת הדלת עצמה הוי חזקה לקנין, והוכיחו מגמרא גיטין (דף עז ע"ב) שאומרת "תיזיל איהי ותיחוד ותפתח", כתבו התוספות: "אלמא בנעילה לחודה קניא שלא היתה יכולה לעשות מנעול דבשבת היה", וכן דעת הרמב"ם (הלכות מכירה פרק א' הלכה ח), ורבנו יונה (דף נב ע"ב) ורמ"ה (דף מב ע"א).

ראשונים אלו סוברים שלקנין סגי בנעילה לבד, ולשיטתם צריך לומר שישנה הגדרה נוספת לחזקה. אכן, בעליות דר"י שם כתב: "ואף על פי שאין בכך תיקון לבית, דרך חזקה היא שמחזיקין בה כמו שאדם מחזיק ונוהג בשלו, שנועל ביתו ומונע כל אדם מליכנס שם". לפי זה יש מקום לומר שגם באכילת פירות יש יסוד של מעשה בעלות, שהרי כך אדם מחזיק ונוהג בשלו. וכן כתב הרמב"ם (הלכות מכירה פרק א' הלכה טו):

היתה הקרקע צחיח סלע שאין בה לא גדר ולא פרצה, ואינה בת זריעה, הרי החזקה שקונה אותה שטיחת פירות או העמדת בהמה שם וכיוצא בזה משאר התשמיש. השגת הראב"ד: היתה הקרקע צחיח וכו'. א"א הא מילתא לא מיחזיק דהא חזקה אכילת פירות היא ואכילת פירות לא מהני אלא כנגד טענה אבל למיקנא בה ארעא לא קני אלא מידי דמהניא לארעא כעין נעל וגדר עכ"ל.

שיטת הראב"ד שחולק היא כרשב"ם, שאכילת פירות לא יכולה להועיל לקנין, אבל לרמב"ם תועיל. בהלכה טז כתב הרמב"ם שאיסוף פירות האילן קונה, והמגיד משנה התייחס להשוואה בין נעילה לאכילת פירות אצל הרמב"ם:

ונראה שדעת רבינו ז"ל דלא בעינן מידי דמועיל לקרקע אלא כשהלוקח אינו נהנה אבל כשהלוקח נהנה ודעת אחרת מקנה ודאי קנה וגדולה מזו נעל הבית שהרי זו חזקה שהרי הוא נועל בפני כל אדם כדרך שאדם עושה בשלו וכל שנועל כדרך שהבעלים נועלים בתיהם כדי למנוע מהן כל אדם הרי זו חזקה וטעם זה כתבוהו המפרשים וזהו שאמר הרב למעלה (הלכה י) גבי נעל שהרי זה נשתמש בו שימוש המועיל וא"כ כ"ש לאכילת פירות או כל הדברים שהבעלים נהנין דרך הנאת הקרקע או משתמשין דרך שימוש. **אך** רבנו יונה נוקט כדעת הראשונים שאכילת פירות לא מהני לקנין, וכן דעת הרמ"ה (דף נד ע"א), וכן דעת הרשב"א (קידושין דף כב ע"ב). וזאת, אף על פי שבב"ב (דף נב ע"ב) כתבו הרשב"א ורבנו יונה ש"נעל" הכוונה נעילת דלת ולא העמדת דלתות, וכן דעת הרמ"ה (דף מב ע"א). והנה, רבנו יונה שם עומד רק על הקושיה למה לא תועיל אכילת פירות מדין נהנה גופו מהקרקע, ומתיר דאף על פי שגופו נהנה מן האילן, אינו נהנה מגוף הקרקע אלא מן הגידולים (וע' רמב"ם הלכות זכיה פרק ב' הלכה ב לגבי קנין בנכסי הגר, דמפורש שבעינן מעשה בגוף הארץ). אם כן, צריך בירור לשיטתם, במה שונה אכילת פירות מנעילת דלת.

כיצד הלוקח קרקע מחבירו והחזיק בה באכילת פירותיה קנה כמו שביארנו, אבל בנכסי הפקר או נכסי הגר אפילו אכל פירות האילן כמה שנים לא קנה גוף האילן ולא גוף הקרקע עד שיעשה מעשה בגוף הארץ או יעבור עבודה באילן, ומעשה באשה אחת שאכלה פירות דקל שלש עשרה שנה ובא אחד והחזיק באילן בעבודה שעבד בגוף האילן ובא מעשה לפני חכמים ואמרו זה האחרון קנה.

השגת הראב"ד: כמו שביארנו וכו'. א"א כל זה הולך על דרך שכתב למעלה בהל' מכירה פ"א ואינו נכון בעיני עכ"ל.

וכתב המגיד משנה בהלכות מכירה (שם): "דס"ל דכל שקונה בחזקת ג' שנים כשהמוכר מכחיש, קנה לאלתר כשהלה מודה ואומר לו לך חזק וקנה" (אשר לביטוי "שקונה בחזקת ג' שנים" לכאורה לאו דוקא, דאיזה קנין שייך בחזקת ג"ש ולהלן נדון בזה), וכן כתב הגר"א בשו"ע (חו"מ סימן קצ"ב אות י'), מובא להלן). לשיטתם יש קשר בין חזקת ראייה וחזקת קנין.

הנה, נראה שיש מקור לדברי המגיד משנה והגר"א, שבאופן כללי כל שמועיל לחזקת ראייה מועיל גם לקנין כשיש דעת אחרת מקנה, בדברי הקדמונים מן הגאונים. כך איתא במשנה (דף מב ע"א, הובאה לעיל):

האומנין והשותפין והאריסין והאפוטרופין אין להם חזקה לא לאיש חזקה בנכסי אשתו ולא לאשה חזקה בנכסי בעלה ולא לאב בנכסי הבן ולא לבן בנכסי האב במה דברים אמורים במחזיק אבל בנותן מתנה והאחין שחלקו

ונראה לומר דמעשה בעלות מועיל רק אם הוא מעשה שרק הבעלים עושים כגון נעילה, ובתנאי שמי שאין הקרקע שלו אין לו ענין בפעולה זו. מה שאין כן במעשה בעלות שגם גזלן או אורח ברשות עושה בכדי ליהנות כמו אכילת פירות, ולכן אין זו חזקה לקנות ולא תועיל לקנין. ומציע מצעות שאני, דגופו נהנה מן הקרקע, ומועיל מצד מעשה עבדות שעבד עושה לרבו ובכך נקנה, כמבואר ברשב"ם שהבאנו לעיל.

ב

מקור שיטה זו שאכילת פירות מהני לקנין מצאנו ברב האי גאון (ספר המקח והממכר שער י"ג), שמביא את הגמרא (דף כט ע"ב) הדנה באופן הקנין של צונמא בחזקה: "אלא מעתה, צונמא במה יקנה באוקמי בה חיותא ומשטחא בה פירי" (ובשער מ' הביא גמרא זו לגבי חזקת שלש שנים). ועוד הביא בענין זה את הגמרא (דף לה ע"א) "אי דלי ליה צנא דפירי". וכן משמע שמפרש את שאלת הגמרא (דף נז ע"א) "והרי אכילת פירות דבנכסי חברו קנה בנכסי הגר לא קנה", כפשוטה לענין חזקת קנין.

בעקבות רב האי גאון פסק הרמב"ם בהלכות מכירה (פרק א' הלכות טו-טז) שאכילת פירות קונה, ובהלכות זכיה (פרק ב' הלכות א-ב) הוסיף שאכילת פירות קונה בנכסי חברו אבל לא בנכסי הגר:

נכסי גר שאין לו יורשים, ונכסי הפקר ושדה שמכרה העכו"ם לישראל ועדיין לא החזיק בה, כולם דינם שוה, כל המחזיק בהם בדרך מדרכי החזקה כמו שביארנו בהלכות מכירה קנה חוץ מאכילת הפירות.

שיש בחזקה זו מעשה בעלות, לכן מעשה בעלות מהווה קנין חזקה.

אך אם נעייין ברמב"ם יש מקום להסתפק אם עצם מעשה בעלות הוא הקנין או שמא גילוי הדעת מצד המוכר שמסכים למעשה זה הוא הקנין. כל חזקה הרי צריכה להיות בפני המוכר או שיאמר לו לך חזק וקני, כמבואר ברמב"ם (הלכות מכירה פרק א' הלכה טז):

וכן אם אסף המוכר סל של פירות ונתן ללוקח, קנה לוקח מיד בחזקה, שהרי גילה דעתו שהקנה לו שדה זו קניין גמור ונעשו פירותיה שלו.

אלא שהספק הוא האם מדובר כאן בסוג אחר של חזקה, מעין קנין אודיאת, לעומת המקרים הקודמים שבהם מעשה בעלות הוא יסוד הקנין, או שגם שם גילוי הדעת הוא שמהווה את הקנין. ונראה שעצם מעשה הבעלות הוא שעושה את הקנין ולא גילוי הדעת מצד המוכר, שהרי הרמב"ם כתב בתחילת אותה הלכה:

המוכר שדה לחבירו ונכנס בה הלוקח וזרעה או נרה, או שאסף פירות האילן או זמרו וכל כיוצא בדברים אלו הרי זה קנה שהרי החזיק ואין אחד מהן יכול לחזור בו.

והנה, הגמרא (דף לו ע"ב) דנה אם ניר הוי חזקה או לא ומביאה את סברת מ"ד שלא הוי חזקה: "מימר אמר כל שיבא ושיבא דכרבו לעייל ביה". היינו, דניר, אע"ג שעושה מעשה בעלות, אינו מעורר תגובה מהבעלים, ולכן במה שנרה אין כאן גלוי דעת שמכרה, ואעפ"כ מהני לענין

והמחזיק בנכסי הגר נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חזקה.

ואומרת הגמרא להלן (דף נב ע"ב):

במה דברים אמורים במחזיק אבל בנותן מתנה והאחין שחלקו וכו' אטו כל הני דאמרינן לאו בני חזקה נינהו חסורי מחסרא והכי קתני במה דברים אמורים בחזקה שיש עמה טענה כגון מוכר אומר לא מכרתי ולוקח אומר לקחתי אבל חזקה שאין עמה טענה כגון נותן מתנה והאחין שחלקו והמחזיק בנכסי הגר דלמקני בעלמא הוא, נעל גדר פרץ כל שהוא הרי זו חזקה.

ופירש רשב"ם שם: "אטו כל הני, דאמרינן לקמן! במתני' נותן מתנה ואחין שחלקו לאו על ידי חזקה דנעל גדר הן קונין כדקתני מתני' בתמיה". אולם בספר המקח, על המילים: "אטו כל הני דאמרינן לאו בני חזקה נינהו", גרסתו היא: "לאו חזקה הוא",² במקום "בני חזקה נינהו". כלומר, גם החזקות המבוארות במשנה בתחילת הפרק (דף כח ע"א) שמועילות לחזקת שלש שנים, הן חזקת קנין כמו נעל גדר ופרץ. לגרסתו, כוונת תירוץ הגמרא: "חיסורי מחסרא והכי קתני במה דברים אמורים בחזקה שיש עמה טענה", היא שבענין אכילת שלש שנים רק כשמוכר אומר לא מכרתי וצריך חזקת ראיה, אבל לקנין די בנעל גדר ופרץ, ואה"נ גם אכילת פירות מועילה לקנין. הסברא להשוות בין חזקת שלש שנים לחזקת קנין היא שיסוד חזקת שלש שנים הוא שאדם הנוהג מעשה בעלות בקרקע, הדבר חייב לעורר מחאה אצל הבעלים, ואם כן כל דבר שמועיל לחזקת שלש שנים הוא משום

1 בגמרא "אטו כל הני דאמרינן עד השתא לא בני חזקה נינהו".

2 שינוי נוסח זה נשמט בדקדוקי סופרים.

1 ע' ריטב"א כאן שכתב: "אטו כל הני דאמרינן. פי' בסוף דמתני' לאו חזקה היא כלומר והלא נעל גדר ופרץ חזקה היא כך פירש רשב"ם ועיקר", אבל במהדרת צילום פקסימיליה של כת"י ספר הנר גרס

רסיסי

אכילת פירות כראיה וכמעשה קנין

טל

קלג

חזקת קנין. על כורחך שמעשה הבעלות הוא שעושה את הקנין ולא גילוי הדעת.

ג

אם נחזור לענייננו, יסוד המחלוקת אם אכילת פירות מהני לחזקת קנין תלוי בפירוש הגמרא (דף נז ע"א):

אמר עולא כל שאילו בנכסי הגר קנה בנכסי חבריו קנה כל שאילו בנכסי הגר לא קנה בנכסי חבריו לא קנה מתקיף לה רב ששת וכללא הוא והרי ניר דבנכסי הגר קנה בנכסי חבריו לא קנה והרי אכילת פירות דבנכסי חבריו קנה בנכסי הגר לא קנה.

הרשב"ם והרמ"ה מפרשים את דברי עולא כך: "בנכסי חברו" הכוונה לחזקה שיש עמה טענה, והיינו חזקת שלש שנים, ו"בנכסי הגר" הכוונה לחזקת קנין. וע' ביד רמה שמסביר למה לגבי חזקת קנין הגמרא משתמשת בביטוי "נכסי הגר", וראה ברשב"ם וברמ"ה דנכסי הגר לאו דוקא אלא גם קנין בנכסי חברו, ולפי פירושם משמע כאן שאכילת פירות איננה חזקת קנין. לעומת זאת, רב האי בספר המקח, כמו שמובא ביד רמ"ה, מפרש את הגמרא כפשוטה דאכילת פירות קונה בנכסי חברו היינו חזקת קנין, ורק בנכסי חברו ולא בנכסי הגר. וזה מה שפסק הרמב"ם (הלכות זכיה ומתנה פרק ב' הלכה ב) דיש הבדל בין נכסי חברו לנכסי הגר:

כיצד הלוקח קרקע מחבריו והחזיק בה באכילת פירותיה קנה כמו שביארנו, אבל בנכסי הפקר או נכסי הגר אפילו אכל פירות האילן כמה שנים לא קנה גוף האילן ולא גוף הקרקע עד שיעשה מעשה בגוף הארץ או יעבוד עבודה באילן.

מחלוקת זו בפירוש "נכסי הגר" יש לה השלכות רבות. בדפים נג-נד מוזכר הביטוי "נכסי הגר" כמה פעמים, ולפי הרשב"ם והרמ"ה, בכל מקום שבו מוזכר הביטוי, אין הפירוש דוקא נכסי הגר אלא הוא הדין בנכסי חברו, ולרבותא נקט נכסי הגר (פרט לשתי שדות ומצר ביניהן בדף נג ע"א, שאם עשה קנין באחת לקנות אותה ואת חברתה, אותה קנה ואת חברתה לא קנה, כמבואר ביד רמה שזה דין מיוחד בנכסי הגר ולא בקנין מחברו). ברם לפי רב האי גאון והרמב"ם על כורחך "נכסי הגר" איירי דוקא בנכסי הגר, ובניגוד לקנין בנכסי חברו.

הבדל זה בין נכסי חברו לנכסי הגר קיים בנדון בדברי הגמרא (דף נד ע"א): "אמר שמואל האי מאן דפשה דיקלא אדעתא דדיקלא קני אדעתא דחיותא לא קני". הדין בפשט "אדעתא דחיותא לא קני" הוא רק בנכסי הגר, כמבואר ברב האי גאון שם. וביאר הטעם, דמי שלוקח מחברו ומחזיק בפני המוכר או שאמר לו לך חזק וקני, כל מעשה שעושה קנה, בין גדול ובין קטן.

ועדיין טעונה הסבר שיטתו של רב האי גאון בפשט הגמרא (דף נז ע"א), שנכסי הגר פירושם דוקא קנין מהפקר ולא קנין מחברו. מדוע לפי שיטתו אכילת פירות מועילה רק בנכסי חברו, ואילו ניר (דף נז ע"א) וצר צורה (דף נד ע"א) ומציע מצעות (דף נג ע"ב) קונה רק בנכסי הגר ולא בנכסי חברו (וכן ברמב"ם הלכות זכיה פרק ב' הלכות ג-ד). וצריך עיון בשיטת רב האי, ש"נכסי הגר" הכוונה דוקא נכסי הגר ולא נכסי חברו - והרי לכאורה עדיפים נכסי חברו דיש דעת אחרת מקנה, כמו שכתב המגיד משנה לגבי אכילת פירות.

נוסף לכך קיימת סתירה לכאורה בדעת הרמב"ם הסובר שניר קונה (הלכות מכירה פרק א' הלכה טז):

המוכר קרקע לחבירו ונכנס בה הלוקח וזרעה, או נרה, או שאסף פירות האילן או זמרו וכל כיוצא בדברים אלו הרי זה קנה שהרי החזיק... **והרי** בהלכות זכיה ומתנה (פרק ב' הלכות ג-ד) מבואר שניר אינו קונה אלא בנכסי הגר:

יש דברים רבים שאם החזיק בהן הלוקח לא קנה עדיין, ואם החזיק באחד מהן בנכסי הגר או בנכסי הפקר קנה, כיצד המוצא פלטרם גדולים בנויין בנכסי הגר או בנכסי הפקר וסייד בהן סיוד אחד או כייר בהן כיוור אחד, כגון אמה או יותר כנגד הפתח קנה.

הצר צורה בנכסי הגר קנה. המציע מצעות בנכסי הגר קנה. הנר את השדה בנכסי הגר קנה...

לפי הלכות מכירה ניר קונה בנכסי חברו, ולפי הלכות זכיה ומתנה ניר קונה רק בנכסי הגר ולא בנכסי חברו, ולכאורה קשה.

הכסף משנה הביא בשם הנגיד מצאצאיו של הרמב"ם:

והנגיד רבינו יהושע מבני בניו של רבינו נשאל על זה והשיב וזה לשונו אמרו ז"ל "יש דברים שאם החזיק בהם הלוקח" אינו חוזר לדין הלוקח שדה מחבירו והחזיק בה בפניו כי זה יספיקו חזקה מועטת ואמנם הוא חוזר על הלוקח שהחזיק שלא בפני המוכר ולא א"ל לך חזק וקני כמו דין מי שאכל שדה שני חזקה כי בזה (אמרה) [אם נרה] ואפילו שנה אחר שנה אינה חזקה כמו שביאר זה בהל' טוען ועל זה אמר יש דברים שאם החזיק בהם הלוקח לא קנה ואמנם המחזיק בנכסי הגר ואפילו נר בה

דבר מועט קנה כמו שנתבאר בפ' חזקת ואם תעייין תמצא שהמחזיק בפני המוכר מועיל לו חזקה מועטת ולא תועיל בנכסי הגר כמו שיהלך בשביל הכרמים או יעמיד הבהמה בצחיח סלע ומה שדומה לזה וכיון שכן אין הכוונה אלא בחזקה שהיא חמורה מהמחזיק בנכסי הגר ולא ימצא זה אלא במי שאכל השדה שני חזקה עכ"ל.

לפי הסבר זה, כשאמר הרמב"ם "יש דברים רבים שאם החזיק בהן הלוקח לא קנה עדיין" הכוונה לחזקת שלש שנים. ניר הרי אינו מועיל לחזקת שלש שנים, כמו שכתב הרמב"ם (הלכות טוען ונטען פרק י"ב הלכה ט) אבל מועיל לקנין בנכסי הגר. ואכן גם בקנין מחברו אם החזיק בפניו ואמר לו לך חזק וקני, ודאי מועיל הקנין. ואמנם מעט דחוק לומר שדברי הרמב"ם "יש דברים רבים שאם החזיק בהם הלוקח לא קנה עדיין" מייירי בחזקת שלש שנים, והרי קודם דובר על קנין חזקה (אמנם כ"כ גם הלחם משנה בהלכות מכירה פרק א' הלכה טז, והעיר שזה דחוק, משום הסוגיה בדףנז ע"א, עיי"ש).

ולהציע כיוון אחר ברמב"ם נראה, דלכאורה פשוט ההבדל בין אכילה בנכסי חברו ובין אכילה מהפקר. רק בנכסי חברו יש מעשה בעלות, אבל בהפקר אין אכילת הפירות מוכיחה על בעלות, דאינה אלא ניצול מצב של הפקר, ולכן כתב הרמב"ם (הלכות זכיה פרק ב' הלכה ב והובא לעיל) שבנכסי הגר אכילת פירות לא מועילה משום שאינו עושה מעשה בגוף הקרקע.

ואשר לסתירה ברמב"ם, כבר העיר באבן האזול דבהלכות מכירה כתב הרמב"ם: "ונכנס בה וזרעה ונרה", ולעומת זאת בהלכות זכיה כתב

מה שאין כן בנכסי הפקר, שם אין סיבה שיעשה אפילו תיקון כל שהוא, ולכן גם תיקון כמו מציע מצעות מראה על מעשה בעלות.

אפשר ליישב את הסתירה ברמב"ם, דבנכנס בה וזרעה או נרה שכתב הרמב"ם בהלכות מכירה שמועיל, הכוונה היא שהוא מתכוון לטפל בה במקום הבעלים, משא"כ נר מקצת השדה, הרי זה מועיל רק בנכסי הגר ולא בקונה מחברו, משום שבנכסי חברו אין זו פעולת בעלות כראוי, ואילו בנכסי הגר תיקון כל שהוא מספיק, כדברי רבנו גרשום.

בסיכומו של דבר, לרמב"ם ורב האי הסוברים שאכילת פירות הוי קנין, הקשר בין חזקת שלש שנים לחזקת קנין הוא שבשניהם יש צורך במעשה בעלות. לפי זה כשהגמרא מדברת על צונמא (בבא בתרא דף כט ע"ב) ודלי ליה צנא דפירי (שם דף לה ע"ב) אין הכרח לומר שהגמרא מדברת על שתי חזקות, על חזקת שלש שנים ועל חזקת קנין, וכדברי הגר"א על שו"ע (סימן קצ"ב אות י') על דברי השו"ע (שם סעיף ח) הפוסק שסלע צחיח נקנה על ידי שטיחת פירות, וכתב הגר"א שם: "שמפרש שם אלא מעתה כו' לענין קנית הקרקע ה"נ באוקמי כו' לענין חזקת ג"ש ובלא"ה ס"ל להרמב"ם כל שקונה בחזקת ג"ש קונה בקנין הקרקע ועס"י". ולדברינו, מעצם הדין של חזקת ג"ש ניתן ללמוד על חזקת קנין. זה הפירוש בדברי המגיד משנה (הלכות מכירה פרק א' הלכה טז) שכתב בדעת הרמב"ם: "דס"ל דכל שקונה בחזקת ג' שנים כשהמוכר מכחיש קנה לאלתר כשהלה מודה ואומר לו לך חזקת קנה".

"הנר את השדה", וכתב אבן האזל שמה שכתב "נכנס בה" הכוונה דנכנס בה בדרך בעלות וחרש את כולה, מה שאין כן בהלכות זכיה מיירי שחרש רק מקצת השדה שאין זה דרך בעלות. ויש להוסיף בטעם הדבר שנה מקצת לא מועיל, שהרי הרמב"ם שם כתב נרה ביחד עם המציע מצעות בנכסי הגר:

הצר צורה בנכסי הגר קנה והמציע מצעות בנכסי הגר קנה, הנר את השדה בנכסי הגר קנה, המפצל זמורות הגפן או שריגי אילנות וכפות תמרים בנכסי הגר, אם דעתו לעבוד האילן קנה, ואם דעתו להאכיל העצים לבהמה לא קנה.

להנה הגמרא (דף נג ע"ב) מוכיחה את דין מציע מצעות מדין חזקה בעבד:

אמר רב עמרם האי מילתא אמר לן רב ששת ואנהרינהו עינין ממתניתא המציע מצעות בנכסי הגר קנה ואנהרינהו עינין ממתניתא מאי היא דתניא כיצד בחזקה נעל לו מנעלו או התיר לו מנעלו או שהולך כליו אחריו לבית המרחץ והפשיטו והרחיצו סכו גרדו והלבישו והנעילו והגביהו קנאו.

אם נאמר שמציע מצעות הוא דוקא בנכסי הגר, איך משהו הגמרא לעבד, הרי בעבד יש מי שמקנה וכך הקשה הרמ"ה על רב האי גאון. רבנו גרשום כתב שהראיה מקנין בעבד לחזקה היא שאף חזקה כל שהיא היא חזקה, וז"ל:

ואנהר לעיינין, שהראה לנו ראיה לדבריו מן המשנה דחזקה כל שהיא היא חזקה. הגביהו העבד לרבו קנאו דהיינו קצת שימוש.

ולפי זה נראה דבנכסי חברו תיקון כל שהוא לא מוכיח על מעשה בעלות, דלפעמים אדם עושה טובה לחברו ורואה שחסר לו תיקון קצת, ומתקן עבורו, ודאי אם הוא עוסק באותה מלאכה.

"קונה" בשלש שנים. לשון זה מצאתי גם בכתב יד לבעל הניר לענין גודרות וז"ל:

ושנינן הא דאמר ר"ל אין להם חזקה לאלתר, וזה ששנינו יש להם חזקה לאחר ג' שנים כדאמרינן, כיון שמשמש לזה ג"ש והניחו בעליו ולא מיחה הרי זה קנאו בחזקה. וקטן עבד כנעני המוטל בעריסה שאינו מהלך כלל והחזיק בו אחר וטוען שמכורוהו בעליו קנאו לאלתר וכו'.

מה שכתב שלאחר ג' שנים "קנאו בחזקה", קשה, שמשמע שעל ידי חזקת שלש שנים קונה, והרי זו חזקת ראייה ולא חזקת קנין.

ומה שנלע"ד, דהנה כמה ראשונים מזכירים בקשר לחזקת שלש שנים שבית דין "מעמידין" את הקרקע בחזקת המחזיק, ולשון זו שייכת לתקנת בית דין. עיין לשון הרמב"ם (הלכות טוען ונטען פרק י"א הלכה ב): "מעמידין אותה ביד ראובן", וכן להלן (פרק י"ג הלכה א): "ואלו שאין מעמידין הקרקע בידן", ובקצות החושן (סימן ק"מ ס"ק ב') הוכיח מלשון הרמב"ם (הלכות טוען ונטען פרק י"א הלכה ב) "אתה הפסדת על עצמך" דעת הרמב"ם שחזקת שלש שנים היא מצד תקנת חכמים.

והנה, כל תקנות חכמים בדיני ממונות מתבססות על הפקר בית דין הפקר. וידועה מחלוקת הראשונים אם יש ביד בית דין כח גם להקנות או רק להפקיע, והשני יזכה רק כשיעשה מעשה קנין, ועיין בשיטה מקובצת בשם עליות דרבנו יונה (דף ק ע"א ד"ה ורבי אליעזר) דאין כח בית דין אלא רק להפקיר (ע"ש בא"ד וי"ל). לפי זה נראה דחכמים תקנו שבאכילת פירות שלש שנים יקנה את השדה מדין הפקר בית דין הפקר, ובכל חזקת

ועוד כתב הרמב"ם (הלכות מכירה פרק א' הלכה יז): "העכו"ם אינו קונה בחזקה, אלא בשטר הוא שקונה עם נתינת הכסף", כלומר דגוי אינו קונה בחזקה אלא בשטר. והעיר המגיד משנה (הלכות מכירה שם): "העכו"ם אינו קונה וכו'". מפורש שם מימרא דרב (בבא בתרא דף לה ע"ב) וגם בהלכות ופירשה אף לענין קניין ולא לענין חזקת ג' שנים". אבל הרי הרמב"ם כתב דין זה גם לגבי חזקת שלש שנים, בהלכות טוען ונטען (פרק י"ד הלכה ה): "העכו"ם אפילו אכלה כמה שנים אין אכילתו ראייה וכו'". ע"כ צריך לומר שלרמב"ם כוונת הגמרא במילים "עכו"ם אין לו חזקה אלא בשטר", היא גם לקנין חזקה וגם לחזקת שלש שנים, וצריך עיון אם לגבי גוי ניתן להשוות אכילת פירות לקנין.

אחרי כל מה שביארנו עדיין צ"ב לשונו של רה"ג בספר המקת, שכתב (שער יג) וז"ל: והשער הג' קנין חזקה... וחזקה זו מתחלקת לשני פנים, יש חזקה שאין אדם קונה את הקרקע אלא בשלש שנים וזו היא חזקה שיש עמה טענה, כגון שהמוכר אומר לא מכרתי וכו'. אבל חזקה שהיא ברצון שניהם שזה מוכר וזה לוקח ואין טענה ביניהם, שאם נעל גדר ופרץ בפניו כל שהוא ולאחר מכן רוצה אחד מהם לחזור לאו כל כמיניה.

מה שכתב "חזקה מתחלקת לשני פנים", אתמהה, שלפי מה שכתבנו אמנם אותו יסוד של פעולת הבעלות, לשיטתו, הוא המועיל גם לחזקת ראייה וגם לחזקת קנין, אבל אין אלו שני פנים של אותה חזקה.

וכן מה שכתב רב האי גאון: "שאיין אדם קונה את הקרקע אלא בשלש שנים", צ"ע הלשון

רסיסי

אכילת פירות כראיה וכמעשה קניין

טל

קלז

שלוש שנים יש יסוד של קניין. השתא אתי שפיר
הלשונות של רב האי גאון ור"ח, וכן לשון המגיד
משנה, דבכל מה שקונה בחזקת שלש שנים קונה
בחזקת קניין.